



UO'K: 299.5

ABU ISMOIL ABDULLOH ANSORIY TASAFUVIY QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI**ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СУФИЙСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ АБУ ИСМАИЛА АБДУЛЛЫ АНСАРИ****PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE SUFI VIEWS OF ABU ISMAIL ABDULLAH ANSARI****Kurbanova Umida Kamolovna** 

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotasiya

Ushbu maqolada Xoja Abdulloh Ansoriyning tasavvuf talimotining inson nafsiga oid ilmiy-falsafiy asoslari, tasavvuf g'oyalarining insonparvarligi, insonning ma'naviy dunyosiga chuqur kirib borish, bu ma'naviyatga ilohiy uchqun berishga ehtirosli tashnalik so'fiylik falsafasi, she'riyat va axloqining asosi ekanligi tahlil qilingan. Abdulloh Ansoriy g'oyalarining o'рни, Ansoriy ta'limotida insonning ruhiy-ma'naviy yuksalish darajalari, buyuk tasavvuf namoyondalarining inson tarbiyasi bilan bog'liq qarashlari falsafiy jihatdan tahlil qilingan.

Abstract

This article analyzes the scientific and philosophical foundations of Khoja Abdullah Ansari's teachings on the human soul, the humanism of Sufi ideas, the deep penetration into the spiritual world of man, the passionate thirst to give a divine spark to this spirituality, which is the basis of Sufi philosophy, poetry and ethics. The place of Abdullah Ansari's ideas, the levels of human spiritual elevation in Ansari's teachings, and the views of great Sufi figures on the education of the soul are analyzed philosophically.

Аннотация

В статье анализируются научные и философские основы учения Ходжи Абдуллы Ансари о человеческой психике, гуманизм суфийских идей, глубокое проникновение в духовный мир человека и страстная жажда придать этой духовности божественную искру, что является основой суфийской философии, поэзии и этики. Философски анализируется место идей Абдуллы Ансари, уровни духовного роста человека в учении Ансари, взгляды великих суфийских деятелей на воспитание души.

Kalit so'zlar: Xoja Abdulloh Ansoriy, falsafa, tasavvuf, axloq, qadriyat, ma'naviyat, insoniylik, tarbiya, milliy qadriyatlar, ta'lim, ilm-fan, bag'rikenglik.

Key words: Khoja Abdullah Ansari, philosophy, mysticism, ethics, values, spirituality, humanity, upbringing, national values, education, science, tolerance.

Ключевые слова: Ходжа Абдулла Ансари, философия, мистицизм, этика, ценности, духовность, гуманность, воспитание, национальные ценности, образование, наука, толерантность.

KIRISH

So'nggi paytlarda ayrim mamlakatlarda ko'zga tashlanayotgan diniy toqatsizlik, islomofobiya holatlariga aslo yo'l qo'yib bo'lmaydi, deb hisoblaymiz. Jahon miqyosida dinlararo bag'rikenglik va hamjihatlik g'oyalarini keng targ'ib etish maqsadida O'zbekistonda YUNESKO shafeligida Dinlararo muloqot va bag'rikenglik xalqaro markazini tashkil etishni taklif qilamiz. Diyorimiz jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo'shgan, islomni ilm-ma'rifat va tinchlik dini sifatida namoyon etgan Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Imom Buxoriy, Mirzo Ulug'bek, Abdulloh Ansoriy singari ulug' alloma va mutafakkirlar vatani ekani bilan haqli ravishda faxrlanamiz.

O'lkamiz xalqlarining madaniyati, ilmiy-ma'naviy merosi diniy-milliy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan Abdulloh Ansoriy ta'limotini mazmunan boyitgan. Jamiyat hayotiga, umuminsoniy qadriyatlarning singib borishida mutafakkir ma'naviy merosi beqiyos ahamiyat kasb etgan. O'rta asrlarda Abdulloh Ansoriy asarlari ijtimoiy-ma'naviy hayotga kuchli ta'sir ko'rsatib, insonparvarlik, o'zaro hamjihatlik, halol mehnat qilishga undovchi tamoyillari bilan tasavvufning dunyoviy mohiyatini namoyon qilgan. Abdulloh Ansoriy faoliyatida falsafiy tasavvufiy ta'limoti rivoji, tariqat g'oyalarining milliy-diniy qadriyatlarga sinkretlashuvidagi o'rnini umuminsoniy qadriyatlar va zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlikda tadqiq etish zuratini saqlab qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Abdulloh Ansoriyning badiiy merosini o'rgangan olimlar uning asarlaridagi tasavvuf va tariqatlar tushuncha hamda tamoyillarining qo'llanilishida qiyinchiliklarga duch keladilar. Chunki, Abdulloh Ansoriy merosidagi islom ilmlari bilan bog'liq tushuncha va kategoriyalarning mohiyatini bilish diniy va dunyoviy ilmlardan, so'fiy adabiyotdan xabardor bo'lishni talab etadi. Zero, Abdulloh Ansoriy tushinish boshqa, uning ilgari surgan fikr va g'oyalari anglash boshqa masaladir.

Sharq falsafasi, qolaversa, islom falsafasining o'ziga xos jihatlari, tushuncha va kategoriyalari yunon falsafasidan farqli tomonlari bilan ajralib turadi. Borliqning birligi va xilma-xilligi, juz va kul, birlik va ko'plik, vahdat va kasrat kabi ontologik mohiyatga ega tushunchalar Abdulloh Ansoriy merosining ontologik masalalarini ochib berishda muhim sanaladi.

Dunyoning etakchi ilmiy tadqiqot markazlarida Abdulloh Ansoriy merosini o'rganish, undagi gumanistik g'oyalarning insonparvarlik maqsadlariga yo'naltirilgan tamoyillarini aniqlashga qaratilgan fundamental tadqiqotlar olib borilmoqda. O'rta asr allomalarining ilmiy merosi ilm ahllari tomonidan zamonaviy ilm-fan va bilimlarning negizi sifatida tan olinmoqda. Abdulloh Ansoriy ilmiy merosining naqshbandiya tariqati bilan aloqadorligi va o'zaro bog'liqlik masalalari chuqur o'rganilmayotgani shu yo'nalishdagi tadqiqotlarga bo'lgan zaruratni oshiradi. Buyuk mutafakkir Abdulloh Ansoriyning falsafiy tasavvufiy ta'limotining rivojidagi mavqeyi, alloma ilgari surgan tasavvufiy-falsafiy qarashlarining diniy va dunyoviy qadriyatlar bilan uyg'unlashuvi nuqtai nazaridan atroflicha o'rganilmagani yangicha yondashuv va tadqiqotlar zaruratini yuzaga keltirmoqda.

NATIJA VA MUHOKAMA.

Yangi O'zbekistonda O'rta asrlarda diniy va dunyoviy sohada ilmiy izlanishlar olib borgan, faoliyat yuritgan buyuk allomalarimiz, pir-u murshidlarimiz merosini har tomonlama chuqur o'rganish, ularning zamon ruhiga mos g'oyalardan yoshlarni intellektual salohiyatli, ma'rifatli, munosib vorislar qilib tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Xoja Abdulloh Ansoriy zuhd uch narsada: dunyo, xulq, o'zlikda namoyon bo'ladi, deb yozgan. Zuhd so'zi harflariga shunday ma'no berilgan: "z" – tarki ziynat, "h" – tarki havo va "d" – tarki dunyo.

Zohidning a'zolari – boshi, ko'zi, tili, qulog'i, ayog'i nimalardan asranishi lozimligi haqida so'z yuritib, har solikkakim bu maqom muyassar bo'lsa, oshnolig' sham'idin nur etgay va ul nur partavi aning ko'nglun masrur etgay.

Xoja Abdulloh Ansoriy "Sad maydon" asarida yozadi: "Az oshnoi to do'stdori hazor maqom ast, az ogohi to ba gustohi hazor manzil ast va in jumla bar sad maydon nihoda" (ya'ni, tanishishdan sevishta qadar yuz maqom bor, gustohlidan to ogohlikka qadar 100 manzil bor).

Mutafakkir avliyolar amal qiladigan yuqoridagi ba'zi xislatlarga maxsus to'xtab o'tadi. Xususan, u halol luqma deganda, valiyning o'z mehnati bilan kun ko'rishini, biror kasb bilan mashg'ul bo'lib, uning orqasidan bir burda nonini topib eyishini tushunadi. Darhaqiqat, tasavvufning yirik vakillari, valiyalar muayyan bir kasb-hunar bilan shug'ullanganliklari tarixdan ma'lum. Navoiyning zikr qilishicha, mashoyixlardan Xoja Abdulloh Ansoriy etikdo'z, Shayx Muhammad Sakkok pichoqchi, Shayx Abu-Hafz Haddod temirchi, Shayx Abulabbos Omiliy qassob, Shayx Abulhasan muzayyin, Shayx Banon hammol, hazrati Bahouddin Naqshband esa, matolarga naqsh soluvchi bo'lganlar. Bulardan tashqari, Bahouddin Naqshband dehqonchilik bilan ham shug'ullanganlar. Mashoyix va avliyolar mehnat qilib topgan daromadiga hayot kechirganlar, ortib qolganini esa beva-bechora va muhtojlarga tarqatganlar, xayr-ehson qilganlar.

Yuqorida ta'kidlanganidek, zohiriy ilm botiniy ilmning asosi. Shu sababli madrasa ilmi so'fiylar uchun eng asosiy ilm hisoblangan. Uni chuqur egallagan, unga amal qilgan iste'dodlargina botiniy ilmlarga, kashfga ega bo'lishgan. Biroq ba'zi tariqat ahlining bilimlari mudarrislar ilmidan ham ilgari ketgan. Abdulloh Ansoriy rivoyat qilishicha, shayx Zunnuni Misriy shunday ta'kidlagan ekan: "Uch safar qildim va uch ilm keltirdim. Avvalgi safarda shunday bir ilm keltirdimki, xos kishilar ham, avom kishilar ham qabul qildi. Ikkinchi safarda shunday bir ilm keltirdimki, xos kishilar qabul qildi va avomlar qabul qilmadi. Va uchinchi safarda shunday bir ilm keltirdimki, xos kishilar ham, avomlar ham qabul qilmadi. Natijada "qochoq, quvg'in va yolg'iz bo'lib qoldim". Shayx Abdulla Ansoriy uch ilmni shunday tasvirlaydi: "Avvalgi tavba ilmi erdi, uni xoslar ham, avomlar ham qabul qildilar. Ikkinchisi, tavakkul va muomalot va muhabbat ilmi edikim, xoslar qabul qildilar va avomlar qabul qilmadilar. Uchinchisi, haqiqat ilmidurkim, elning ilm-u aqli toqatidin tashqari erdi. Xaloyiq ularni anglamadilar va Zunnuni Misriy inkor qilishga kirishdilar".

So'fiylarning ta'kidicha inson - ichida ilohiylik joylashgan, ilohiylikni saqlovchi mavjudotdir. U hamma yoqda haqiqatni izlaydi, haqiqat esa uning o'zidir.

Mutasavvif Yusuf Hamadoniyning ustozlari Xoja Abdulloh Ansoriy tasavvufning haqiqiy manbai haqida shunday deganlar:

Haqro ba dalili faylasufon matalab,
Dinro ba juz az hadisu Qur'on matalab,
Kishtii tu shar' va Nuhi tu Qur'on ast.
Be in du najoti xud az tufon matalab.

Tarjimasi:

Haqni faylasuflar dalili bilan talab etma, izlama,
Dinni Hadis va Qur'ondan o'zga narsadan talab etma.
Sening kemang (qayig'ing) va Nuhing Qur'onidir.
Bu ikkisidan (tashqari) o'z najotingni to'fondan talab etma.

Shu yuqoridagi aytilgan ilohiylik darajasiga etish uchun ham avvalo aqliy bilish bosqichi bosib o'tiladi. Asli sifat va fazilatlarga ega bo'lgan insonning o'zi buyuk qadriyat ekanligini ta'riflab, uning zakovati aqliy qobiliyatiga yuksak baho berib, tasavvufning buyuk shayxlaridan Kubroviya tariqatining asoschisi Najmiddin Kubro shunday deydi: "Valiylik olam bolasiga azaldan nasibadir, chunki odam Parvardigorning suygan mahluqi. Yaratuvchi odamga aql ato qilgan, botiniy nur bergan, uni butun mavjudotdan afzal, sifatli va xislatli qilib yaratgan".

Xoja Abdulloh Ansoriyning tushuntirishicha, ruhiy-ma'naviy etuk, inson, eng avvalo, o'tkir aqlga ega, idroki, sezish qobiliyati, his-tuyg'ulari yuksak bo'lmog'i lozim. Xususan, zehn o'tkirligi kengroq mushohada yuritish uchun real imkoniyatni vujudga keltiradi. Barkamol inson o'zining aql-hushini behudaga sarflamasligi, har bir so'zi aql-farosat tarozisida o'lchangan, fikr-mulohazasi pok e'tiqodiga mos tushmog'i, qilgan har qanday ishidan norozi bo'lmasligi, o'zining odobi bilan boshqalardan ajralib turmog'i, o'ylovsiz, noo'rin so'zi bilan birovning qalbiga shikast etkazmasligi, shirinsuxanligi bilan odamlar dardiga malham bo'lmog'i, andisha va ehtiyotlilik chin so'zlash kundalik turmush tarzida barqaror bo'lmog'i darkor. O'shandagina u ruhiy mukammallik darajasiga etadi. Demak, Xoja Abdulloh Ansoriy inson avvalambor aql – tafakkuri bilan buyukligi, hissiy va aqliy bilish, ya'ni ratsionallik bilishning asosi ekanligini e'tirof etmoqda. Moddiy va ma'naviy borliq o'z tabiatiga ko'ra bir-biri bilan uzviy bog'liq dialektik jarayon bo'lganligidan, ularning in'ikosi bo'lgan inson bilishini ham dialektik jarayon ekanligi tariqat gnoseologiyasida o'z aksini topgandir. Xoja Abdulloh Ansoriy tariqati gnoseologiyasi insonni o'z-o'zini anglashga xizmat qiladi.

Hirotdan Abdulloh Ansoriy... O'z ashoblariga vasiyat qilib: "Har pirdan bir so'z eslab qoling, agar bu qo'lingizdan kelmasa, ularning ismini yod oling, bundan bahra topasiz", der edi.

Ey sening nomingdan yog'iladi ishq,
Noma – payg'omingdan yog'iladi ishq.
Ko'changdan kim o'tsa bo'ladi oshiq,
Eshigu tomingdan yog'iladi ishq...

Yuqoridagi misralarni tahlil qilar ekanmiz, Islom dinidagi muqaddas manba bo'lmish Qur'oni Karimdan so'ng ikkinchi o'rinda hisoblangan Hadisi sharifdagi "Olim bo'ling yoki ustoz tutib ularga ergashing, qo'lingizdan kelmasa, ular (Olimlar)ni sevuvchi bo'ling" mazmunidagi hadisga mosligini ko'ramiz. Misralarni tahlil qilganimizda quyidagi mazmun (ma'no) shakillanganligini ko'ramiz: Hirotdan (o'sha paytda Movarounnahr - Hirotda pirlar ko'p bo'lgan, misol uchun bilarga tanish: Jomiy, Navoiy kabi pirlar shular sirasidan) bo'lmish Abdulloh Ansoriyning o'z ashoblariga qarata qilgan pand – nasihatlarini Ey sening nomingdan yog'iladi ishq, ya'ni, ustoz (pir)dan bir hikmat o'rganish maqsadida, u(ustoz – pir)ning nomi (ismi)dagi hikmat (o'xshatish san'ati bilan majoziy ma'no beradi) naqadar maftunkor, ya'niki, u(ustoz)ning ilmidan ko'plab insonlar manfaatdor bo'lishligi, shuning uchun uning nomidan yog'iladi ishq, uning nomiga ko'plab maqto'vlar bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilish mumkinki, birinchidan, Abdulloh Ansoriyning boy badiiy ijodi, falsafiy-tasavvufiy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy qarashlari, xususan, komil inson, mukammal jamiyat, adolatli davlat to'g'risidagi g'oyalari adabiyotshunos olimlar, pedagog va faylasuflarning e'tiborini doimo o'ziga tortib kelgan. Ikkinchidan, Abdulloh Ansoriy yashagan davr va siyosiy-ijtimoiy vaziyat bu davrda Movarounnahr va Xurosonda ilm-fan, madaniyat, ijtimoiy-falsafiy, axloqiy va gumanistik fikrlar rivojlanganini ko'rsatadi. Uchinchidan, bu davrda mamlakatni birlashtirish, ozod va obod qilish, bunyodkorlik ishlariga katta e'tibor qaratildi. To'rtinchidan, tasavvufiy axloq va ta'lim-tarbiya

FALSAFA

masalalariga bag'ishlangan qator asarlar yaratildi. Beshinchidan, sho'rolar davrida Abdulloh Ansoriyning ijodi olimlar, faylasuflar tomonidan faqat dunyoviy jihatdan o'rganilgan, davrning ateistik siyosati talabidan kelib chiqib, diniy-tasavvufiy qirralari salbiy baholangan yoki ataylab chetlab o'tilgan. Oltinchidan, tadqiqotlarda Abdulloh Ansoriyning din va tasavvuf namoyandalariga nisbatan salbiy munosabatda bo'lganligi bo'rttirib ko'rsatilgani holda, uning diniy-tasavvufiy qarashlarining asl mohiyati ochib berilmagan. Yettinchidan, Abdulloh Ansoriy bizga ilmiy-adabiy, ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-tasavvufiy, ma'naviy-axloqiy sohada boy meros qoldirdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абулхасан Али бин Усмон ал-Жуллобий ал-Хажвирий ал-Фазнавий. Кашф ул-маҳжуб. Қосим Ансорий нашри. Тоҳрон: 1376 ҳ. - Б. 251
2. Крымский А. История Персии, её литературы и дервишеской теософии. Т. I. №4. - М., 1915.
3. Буюк юрт алломалари. Иккинчи нашр. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
4. Маънавият юлдузлари. Масъул муҳаррир М.Хайруллаев. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси, 1999.
5. Jurakulovich, S. J. (2022). AGAINST IGNORANCE-FIGHTING WITH ENLIGHTENMENT THE MAIN CRITERIA IN IMPROVING HUMAN VALUE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(10), 1160-1164.
6. Мўминов И. Ўзбекистондаги табиий-илмий ва ижтимоий-фалсафий тафаккур тарихидан лавҳалар. – Тошкент: Фан, 1999. – Б. 61-68.
Хайруллаев М.М. Мировоззрение Фараби и его значение в истории философии. – Тошкент: Фан, 1967. – Б. 336.;
7. Хайруллаев М.М. Навоий дунёқарашининг ғоявий манбаларини ўрганиш ҳақида // Навоий ва адабий таъсир масалалари. – Тошкент: Фан, 1968. – Б. 144-155.
8. Shodiyev, J. J. (2020). U THE QUESTION OF HUMAN DESTINY AND FREE IN THE PHILOSOPHICAL VIEWS OF OMAR KHAYYAM. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(2), 197-202.
9. Qakhorova, S. (2023). PHILOSOPHICAL AND THEORETICAL TEACHING OF AMIR KHUSRAV DEHLAVI. Farg'ona davlat universiteti, (5), 17-17.
10. Холмўминов Ж. Нақшбандия таълимоти ва Марказий Осиё халқлари маънавий бирлиги (Рисола)- Т.:Янги нашр, 2018.